

Az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-gyűjteménye

PUKÁNSZKY NÉ KÁDÁR JOLÁN

1

A két világháború közötti időben a Széchényi Könyvtár anyagi szempontból a mélyponton volt. A háborús éveket, s az ezeket követő infláció okozta lemaradásokat nem sikerült behoznia. Az állag gyarapodásának úgyszólván egyetlen útja a kötelespéldány maradt, de a törvény hiányosságai miatt még ezen a téren sem volt teljesség elérhető.¹ Azért fokozott jelentőségű az a két értékes adomány, amelyet a könyvtár éppen ezekben a sivár időkben kapott: a *Todoreszku-Horváth-könyvtár* és az *Apponyi-gyűjtemény*. E kettő közül az Apponyi-gyűjtemény jóval jelentősebb. Túlzás nélkül nevezhetjük a legértékesebb ajándéknak, amely a Széchényi Könyvtár nyomtatványi osztályát léte egész folyamán érte. Már mennyiségileg is a legnagyobb adomány, mert több, mint tizenötezer kötetével még a könyvtáralapító Széchényi Ferenc gyűjteményét is eléri.² De egyedülálló értéke nem ebben a nagy mennyiségben van, sőt nem is abban, hogy nagy számmal tartalmaz ősnymtatványokat, illuminált és metszetekkel ékes műveket, unikumokat, ritka és szép nyomtatványokat, Aldinákat és Elzevireket, értékes egykorú és ízléses modern kötések. Mindez egy bibliofil könyvtárnak volna ékessége. Legfőbb értéke a könyvtár magját képező hungarica- és metszetgyűjtemény, melynél a gyűjtést nem a művek ritkasága vagy szépsége, hanem pontosan körülhatárolt tárgyi szempont irányítja. Mert *Apponyi* Sándor könyvtára nem bibliofil gyűjtemény, hanem sokkal több annál. A bibliofilia olykor veszedelmes lejtővé válik a könyvek belső értéke szempontjából, mert legtöbbször csak a könyv ritkaságát vagy külső szépségét tartja szem előtt, s a legkirívóbb esetekben a bibliofilia csak annyiban áll felette a gyufaskatulyákat vagy minipalackokat gyűjtő hobbynak, hogy a gyűjtés tárgya a könyv.

Apponyi Sándor vérbeli bibliofil ugyan³ és kifinomult érzékkel élvezte a könyv külső szépségét, gyűjtési szempontja azonban elsősorban tartalmi. Bár érdeklődése rendkívül sokoldalú, szinte a szétszóródásra hajlamos, mint maga mondja, ellentállt minden csábításnak, és tudatos fegyelemmel szorította gyűjtési körét egy tárgyra, melyet ő maga teremtett és határolt körül, s melyet ma róla *Apponyiána* néven ismerünk.

Ennek körét ő maga határozta meg Hungarica-gyűjteménye katalógusának előszavában:⁴

„1. magyar szerzőknek nem magyar nyelven írt, a haza határain kívül megjelent munkái,

2. idegen íróknak Magyarországra vonatkozó vagy magyarokhoz ajánlott

külföldön nyomott művei.” De ez a kör utóbb bővült, mert mint maga mondja „meglehetősen tág fogalom a magyar vonatkozás”.

Ezzel a gyűjtéssel, melyre élete munkáját és hatalmas birtokai jövedelmének túlnyomó részét fordította, az Országos Széchényi Könyvtár feladatkörébe vágó munkát végzett el. Ezt az eredményt azonban a Könyvtár soha elérni nem tudta volna. Nem tudta volna, mert általában nem túlságosan bőre szabott anyagi lehetőségei is korlátozták, de nem is tudott volna a szakértelem ilyen magaslatán álló, a gyűjtés szenvedélyétől ennyire megszállott tisztviselőket külföldön tartani, hogy ezeket a magyar vonatkozású műveket felkutassák. Nagyon sok esetben a címből nem is tűnik ki a magyar vonatkozás, csak a művek alapos áttanulmányozása közben bukkan fel. Ehhez egy fanatikusan egy célra irányzott élet munkája kellett.

2

Apponyi Sándor nagystílú adományához előzményeket és analógiákat keresve, a nagy tettet méltató irodalomban⁵ fejedelmi és főúri könyvtáralapítók, és adakozók neve bukkan fel *Mátyás* királytól és *Vitéz Jánostól Széchényi* Ferencig, *Illésházy* Istvánig, *Teleki* Józsefig. Hivatkoznak az Apponyi-család tudós és könyvgyűjtő hajlamára, a zsolnári és humanista *Apponyi* Balázusra,⁶ *Apponyi* Antal Györgyre, akinek 1774-ben Bécsben alapított könyvtárát fia, *Apponyi* Antal 1827-ben Pozsonyba szállíttatta és közkönyvtárrá tette, s nem rajta múlt, hogy nem maradt meg annak⁷ és végül atyjára, *Apponyi* Rudolfra, kinek naplóját a francia történetírás mint fontos forrást tartja számon.⁸ Annyi bizonyos, hogy Apponyi Sándor sohase emlegette kardforgató, vagyont gyarapító és rangos őseit, bár családja történetét kitűnően ismerte és a rá vonatkozó oklevelekből ki is adott egy kötetnyit.⁹ Felmenői közül a tollforgatók közt találta meg igazi rokonait, így az olasz irodalomban előkelő szerepet játszott, vele anyai ágon atyafi veronai *Nogarola* grófi család humanista tagjaiban, különösen a XV. sz. végén élt *Isota* és *Zennevara* nővérekben, kiknek ritka műveit nemcsak összegyűjtötte, hanem ki is adta apai nagyanyja, *Apponyi* Antalné *Nogarola* Teréz emlékének ajánlva: „Manibus aviae dulcissimae Theresiae Nogarolae uxoris Antonii Apponyi nepos piissimus Alexander Apponyi.”¹⁰

Külföldön született, Párizsban, 1844. január 19-én. Nagyatyja Apponyi Antal akkor párizsi nagykövet, atyja Apponyi Rudolf ugyanott követségi titkár volt. Családi hagyományból és atyja óhajtatására a diplomáciai pályára lépett Londonban, ahol atyja akkor nagykövet volt. 1871–74-ig Párizsban szolgált mint követségi titkár. Teljesen magyar nevelést kapott, s a középiskola osztályai-ból Magyarországon tett vizsgát. Tanára a kiváló klasszika-filológus *Elefánty* Ferenc nemcsak latinra és görögre tanítja meg kitűnően, hanem magyarságát is erősítette az őt körülvevő kozmopolita környezetben.

A diplomáciánál, s a velejáró nagyvilági élet örömeinél azonban jobban érdeklik a könyvek, naphosszatt könyvkeresdedők és antikváriusok boltjait bújja, estélyek helyett könyvaukciókra jár, bibliofilek és bibliográfusok barátságát keresi. Fő mentora *Kálnoky* Gusztáv gróf, későbbi külügyminiszter, aki maga is könyvgyűjtő volt, s akinek könyvtárából az Apponyi-gyűjtemény több értékes darabja származik. Ő adta a kezdő gyűjtőnek azt a tanácsot, hogy ne forgácsolja szét magát, hanem szorítkozzék egy szigorúan megszabott gyűjtési körre.¹¹ Hun-

garica-katalógusának első lapjai — mint maga írja az előszóban — Émile Picot kitűnő francia bibliográfus közreműködésével készültek, aki az ötletet adta neki ahhoz, hogy Hungarica-gyűjteményéről egy „catalogue raisonné”-t készítsen.¹² Hamar szakértői hírnévre tesz szert, és sokan fordulnak hozzá felvilágosításért, mint a világhírű bibliográfus, Ambroise Firmin-Didot, aki idézi is *Alde Manuce et l'Hellénisme à Venise* c. művében (Párizs, 1875) és Apponyi büszke volt rá, hogy a neve a mutatóban *Appianusé* és *Apulejusé* közé került.¹³

Tizennégy éves volt, mikor az első „Apponyianat” *Laskai Osvát Biga Salutis*-ának Hagenau-ban 1489-ben megjelent kiadását megszerezte, s ezzel örökre eljegyezte magát a könyv szerelmével. Mint maga írja „jam a puerulo mirum acquirendi et possidendi libros insessit desiderium”.¹⁴ Apja halála után (1876. május 31.) azonnal szakít a diplomáciai pályával, visszavonul lengyeli kastélyába és elsősorban könyveinek él.

Apponyi Sándorban szerencsésen egyesülnek a bibliofil, a bibliográfus és a történettudós erényei. Könyveit nemcsak nagy anyagi áldozatokkal, tájékozottsággal és szakértelemmel gyűjtötte, de rendezte, olvasta és fel is dolgozta őket, s ebben a gyűjtésben és feldolgozásban egyaránt megtalálta a formai és tartalmi szempont kellő egyensúlyát. Hungarica-gyűjteményének katalógusa nemcsak magyar viszonylatban egyedülálló, de párját ritkítja az egyetemes bibliográfiai irodalomban is. A könyvek címleírását követő különböző terjedelmű kommentárok a pontos könyvészeti leíráson kívül kiterjednek a könyv külsejére, sorsára, tartalmára, részletesen foglalkoznak magyar vonatkozásaival, s olykor valóságos tudományos értekezésekké bővülnek. A könyv számára nem tárgy, hanem szinte élőlény, melynek sorsa és minden vonatkozása érdekes. A Hungarica-katalógus nemcsak bibliográfiai szakkönyv, hanem történeti forrásmunka, s az értő számára lenyűgözően érdekes olvasmány is.

Ennek ellenére Apponyi az igazi tudós alázatával mindig dilettánsnak érezte magát és nagy megbecsüléssel vette körül a céhbelleket, a szakma hivatásos művelőit. Foglalkozott azzal a gondolattal, hogy alkalmazást vállal a Nemzeti Múzeum kötelékében, hogy az érzése szerint hiányzó szakképzettséget megszerezze, s később sajnálta, hogy ezt elmulasztotta. „Mennyit tanulhattam volna — írja egy levélben —. Így egészen magamra voltam utalva, mindig kevés volt bennem az iniciatíva, az energia — az eredmény is igen szerény volt.”¹⁵ Távol a reális élettől, könyvei közt kissé hasonlatossá vált Anatole France gyermeklelkű tudósához, Sylvestre Bonnard-hoz. Mindenesetre nagy csalódástól kímélte meg a sors, hogy nem ismerte meg a hivatásos szakmai munka korlátait és tilalomfáit.

3

Már régen érlelődött benne az az elhatározás, hogy gyűjteményét nem hagyja halála után szétszóródni, hanem a nemzetnek ajándékozza. Őrzési helyül természetesen az Országos Széchényi Könyvtár kínálkozott, amelynek legsajátabb gyűjtési körébe a *Hungarica-könyvtár* leginkább beillett. Így született meg 1924-ben az a halálesetre szóló ajándékozási okirat, mellyel a Hungarica- és metszetgyűjteményt a régi könyvekből és ritkaságokból álló bibliofil könyvtárat, a hozzájuk tartozó segédkönyvtárral együtt a Széchényi Könyvtárban történő elhelyezésre a Nemzeti Múzeumnak adományozta:

„Áthátva attól a kívánságtól, hogy magyar vonatkozású történeti könyvtáram a hozzáértőknek tudományos kutatásra és gyönyörködtetésre szolgálhasson, a könyvtár fennmaradását biztosítandó, érett megfontolás után következőket határoztam: Lengyeli kastélyomban levő XV – XVIII. századi magyar szerzőktől írt vagy magyar vonatkozásokat tartalmazó könyveket, apró nyomtatványokat, térképeket és metszeteket magában foglaló gyűjteményemet, úgyszintén bibliographiai segédkönyvtáramat halálom esetére — az alant felsorolt feltételek és kikötések mellett — örök tulajdonul a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozom és adományozom. Adományomat a következő feltételekhez kötöm:

1. A gyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában „Bibliotheca Hungarica Apponyiana — Gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára” címen örök időkre minden más gyűjteménytől elkülönített, külön gyűjteményként, értékéhez méltó keretben (a könyvek zárt szekrényekben és tárlókban, az egyes lapok és metszetek kerekben vagy tárlókban) nyer elhelyezést oly módon, hogy a gyűjtemény elrendezésénél a tudományos szempont mellett az esztétikai szempont is érvényesüljön, ahogy ez lengyeli könyvtáramban történt. Könyveim közül azok, melyek bekötve nincsenek, idővel a nyomtatványok jókarbantartását szolgáló kötésekkel látandók el, minden luxus és díszítés mellőzésével, a néhány ívből vagy egyes lapokból álló apró nyomtatványok kartonborítékba kötendők. Mintául a könyvtáramban található egyszerű kötések és kartonok szolgálhatnak.
2. A Bibliotheca Apponyiana könyvanyagából semmi el nem idegeníthető.
3. A Bibliotheca Apponyiana könyvei a Széchényi Könyvtárban általában szokásos lebélyegzés mellőzésével célra készíthető exlibrisrel jelölendők meg. Az exlibris kisméretű legyen, figurális díszítés nélkül; egyszerű keretben, szép betűkkel „Gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára” legyen rajta olvasható.
4. A gyűjtemény tudományos használatra a könyvtár helyiségében korlátozott mértékben és csupán tudósoknak és szakembereknek bocsátható rendelkezésükre; a könyveket a könyvtár helyiségéből kikölesönözni tilos. A metszetekről és a bibliographiai könyvtárról külön jegyzék készül, mely jelen ajándékozási okirathoz csatolandó.
5. A gyűjtemény saját őrizetem alatt lengyeli kastélyomban marad. Halálom után a Magyar Nemzeti Múzeum, illetőleg az Országos Széchényi Könyvtár igazgatósága a végleges átvételre kiküld egy szakértő tisztviselőt, ki a könyveket gondosan csomagolva és kísérvé, a Magyar Nemzeti Múzeumnak az elhelyezésre kijelölt helyiségébe szállítja.
Lengyel, 1924. szeptember 15. Apponyi Sándor s.k.
— Mi alulírottak mint együtt és egyszerre jelenlévő, erre a célra meghívott tanúk igazoljuk, hogy az általunk személyesen ismert gróf Apponyi Sándor v.b.t.t. kir. tárnokmester, nagybirtokos, az ő halála esetére szóló jelen ajándékozási okiratot előttünk írta alá. Mint tanú: dr. Dézsi Lajos s.k., mint tanú: Végh Gyula s.k., mint tanú: Apponyi Antal s.k., mint tanú: Rózsay Elemér s.k.”

1925. január 23-án történt meg az Apponyi Könyvtár jegyzőkönyvi átadása a Nemzeti Múzeum főigazgatójának. A nemzetgyűlés felújítva a rendi országgyűléseknek a Nemzeti Múzeum alapításánál és későbbi adományozásainál követett gyakorlatát, Apponyi Sándor adományát a nemzet halála jeléül törvénybe iktatta:

1925. évi I. törvényeikk gróf Apponyi Sándor könyvtáráról.

Emlékezetül adom ezennel mindenkinek, akit illet, hogy Magyarországnak Nemzetgyűlése a következő törvényeiket alkotta meg:

1. §. Magyarország nemzetgyűlése gróf Apponyi Sándornak azt a bőkezű és a nemzeti kultúra gyarapítását célzó elhatározását, amellyel kiváló szakértelemmel gyűjtött nagyértékű XV – XVIII. századi magyar szerzőktől írt és magyar vonatkozású könyveket, apró nyomtatványokat, térképeket, metszeteket és más könyvészeti szempontból

értékes régi könyveket magábanfoglaló gyűjteményét a hozzátartozó segédkönyvtárral, halála esetére örök tulajdonul a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta és adományozta, a magyar nemzet hálájának emlékezetül törvénybe iktatja.

2. §. Gróf Apponyi Sándor gyűjteménye az adományozó élete fogytaig saját őrizete alatt lengyeli kastélyában marad, az adományozó halála után a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában „Gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára — Bibliotheca Hungarica Apponyiana” címen örök időkre minden más gyűjteménytől elkülönített külön gyűjteményként, értékéhez méltó keretben nyer elhelyezést oly módon, hogy elrendezésénél a tudományos szempont mellett az esztétikai szempont is érvényesüljön. A gyűjtemény anyagából semmi el nem idegeníthető.
3. §. Jelen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízatik meg. E törvényeikk kihirdetését ezennel elrendelem, e törvényeiket mint a nemzet akaratát, mind magam megtartom, mind másokkal is megtartatom.

Kelt Budapesten, Ezerkilencszázhuszonötödik évi április hó második napján. Horthy Miklós s.k. Magyarország kormányzója. Gróf Bethlen István s.k. m. kir. miniszterelnök.

A törvény az Országos Törvénytár 1925. április 7-i számában jelent meg.¹⁶ Tizenegy nappal később, április 18-án meghalt Apponyi Sándor. Ezzel a gyűjtemény az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonába ment át.

4

A több részre oszló gyűjtemény magja a 2948 művet felölelő Hungarica-gyűjtemény, melyből Apponyi nyomtatott katalógusában 2509-nek adja részletes leírását. Bár a könyvtár unikumokban, nagybecsű ritkaságokban és szép darabokban rendkívül gazdag, egyes művek külön kiemelésének nincs értelme, mert hisz értékét nem egyes könyvek, hanem ezeknek az egységes gyűjtési elven alapuló összessége adja meg.

A Hungarica-gyűjtemény szerves kiegészítője az ezer darabból álló metszet-gyűjtemény. Ennek katalógusát, sajnos, Apponyi már nem készíthette el, ami pótolhatatlan kár, hisz itt is lett volna egyes darabokról olyan mondanivalója, amit rajta kívül más senki sem tud. Ennek ellenére fölöttébb kíváncsós volna a gyűjteményről egy illusztrált katalógus kiadása. Itt is sok az unikum és ritka darab, nagy részét még sehol sem közölték és sehol sem használták fel. Sok közte a neves művésztől származó és művészettörténeti szempontból is jelentős lap. Különösen gazdag a gyűjtemény a török háborúkra, a török betöréseire, s az akkori várostromokra vonatkozó metszetekben. Az 1919-ben rendezett Zrínyi-kiállítás metszetanyagának legszebb darabjai is Apponyi gyűjteményéből kerültek ki. A térképek közül különösen kiemelkedő Magyarországnak *Appianustól* készített rézmetszetű térképe 1528-ból, melyet Apponyi fedezett fel.

Az ajándékozási okiratban külön megemlített nem magyar vonatkozású, de bibliofil szempontból rendkívül értékes gyűjtemény katalógusának elkészítésére még maga Apponyi adott megbízást *Végh* Gyulának, a Bibliofil Társaság akkori elnökének. A nagy szakértelemmel készített 516 nyomtatvány és 24 kézirat részletes leírását tartalmazó lajstrom azonban már csak Apponyi halála után jelent meg *Rariora et Curiosa* címen az Országos Széchényi Könyvtár címjegyzékeinek sorozatában.¹⁷ Ez 34 ősnyomtatványt, 13 Aldinát (közülük egy ősnyomtatvány), 30 Elzevir kiadást, több Froben és Plantint, számos editio princeps-et

és 7 régi magyar könyvet is tartalmaz. Ezek azért nem voltak a Hungarica-gyűjteménybe sorolhatók, mert az csak külföldön megjelent idegen nyelvű műveket tartalmaz. A skolasztikus teológia képviselőinek művein kívül görög és latin klasszikusok szép kiadásaival találkozunk és szóhoz jutnak az olasz és német humanisták, s a reformáció harcosai, mint Ulrich von Hutten is.

Külön csoportot alkotnak az Apponyival rokon Nogarola grófi családdal kapcsolatos nyomtatványok, s ezzel összefüggően a Verona városára és neves családjaira, valamint az olasz reneszánsz politikai, társadalmi és kulturális viszonyaira vonatkozó válogatott könyvanyag.

Művelődéstörténeti szempontból rendkívül érdekesek az ünnepélyek, fejedelmi bevonulások, mennyegzői és temetési szertartások részben illusztrált kiadásai. A ritkaságok közt szerepel Benvenuto Cellini *Trattati dell'orficeria e della scultura* c. könyvének első kiadása fametszetű kezdőbetűkkel és címekkel. Értékes metszetekkel ékesek az arcképgyűjtemények és ikonográfiák. Sok művet ékesítenek Holbein, Dürer, Amman, Burgkmeir fametszetű kezdőbetűi és címke-retei.

Egyes példányoknak külön értéket ad provenienciájuk, nevezetes egyéniségek széljegyzetei, híres könyvtárak ex librisei. Hogy csak néhányat említsünk, az Apponyi-gyűjteménybe került többek közt az *Archinto*, *Beresford-Hope*, *Borghese*, *Brunet*, *Buoncompagni*, *Firmin-Didot*, *Hopetoun*, *Heber*, *Kálnoky*, *Karajan*, *Mircse*, *Nodier*, *Peignot*, *Ruggieri*, *Schefer*, *Selliére*, *Sunderland*, *Syston Park* könyvtárak számos ritkasága.

A kéziratok csaknem kivétel nélkül magyar vonatkozásúak, s a Hungarica-gyűjteménybe azért nem voltak besorolhatók, mert az csupán nyomtatványokat tartalmaz. Ilyenek Bornemissza Pál erdélyi püspök és Herberstein Zsigmond levelei, Basta György naplójának, II. Rákóczi Ferenc emlékiratainak, a Nádasdy – Zrínyi – Frangepán-per okmányainak egykorú másolatai, Bécs és Buda ostromának korabeli írott emlékei.

A Hungarica- és a Rariora et Curiosa-gyűjteményben egyaránt nagy számmal találhatók értékes egykorú, valamint nemes anyagú választékos ízlésű, a legjobb külföldi és hazai mesterektől származó modern kötések, melyek külön tanulmányt érdemelnének. Már az Iparművészeti Társulat 1882-i könyvkiállításán sok eredeti régi kötést mutatott be, így az 1490-ben Nürnbergben nyomtatott *Missale Strigoniense* (Hungarica 19. sz.) rézsarkos és kapcsos disznóbórháttal fatáblába kötött remek példányát; Zsámboki 1566-os *Plautus* kiadását, egy 1568-ból való dús aranyozású barna bőrkötésben *Patriae et amicis* felirattal (Hungarica 396. sz.), egy fehér pergamenkötést a *Buoncompagni*, egy olasz maroquinbe kötött Elzevirt a *Pecci* címmel. De van a gyűjteményben egykorú kézi aranyozású maroquin-kötés *Le Gascon* modorában XV. Lajos címerével is.¹⁸ Apponyi sokszor állapította meg örömmel, hogy milyen jól megfér egymás mellett a díszes régi és egyszerű modern kötés, feltéve, ha mindkettő ízléses.¹⁹

A három régi gyűjteményt egy körülbelül ötezer kötetből álló segédkönyvtár egészítette ki, mely főképpen a Hungarica-gyűjtemény feldolgozásánál használt kézikönyveket tartalmazta. Helyet foglaltak benne a legértékesebb bibliográfiák (*Brunet*, *Burger*, *Copinger*, *Denis*, *Graesse*, *Hain*, *Meyer*, *Panzer*, *Proctor* stb.), lexikonok, könyvtár- és nyomdatörténetek, szótárak, szakfolyóiratok mellett magyar irodalmi és történelmi monográfiák és forráskiadványok is.

Az adományozó okiratban nem szerepel, de ugyancsak a Széchényi Könyv-

tárba került a lengyeli családi könyvtár is, melynek anyagát legnagyobb részben külföldi történelmi művek, emlékiratok, illusztrált művészettörténeti könyvek és klasszikusok szép és ritka kiadásai alkotják, valamennyi értékes és ízléses modern kötésben.

5

Az Apponyi-gyűjteménnyel a Széchényi Könyvtár nemcsak nagy értéket kapott, hanem egyben sok kötelezettséget is vállalt. Ezek teljesítése csak nehézségek árán megoldható problémák elé állította. Ezek miatt húzódott 1929-ig a könyvtár felállítása. Ez mindenekelőtt terjedelménél jóval nagyobb helyet igényelt, mert minden más gyűjteménytől elkülönítve, esztétikai szempontok szemmel tartásával kellett felállítani. Az OSZK ezzel szemben hosszú idő óta égető helyhiánnyal küszködött,²⁰ melynek megoldására a legkülönbözőbb tervek születtek. Ezenkívül sürgetővé vált az 1920-ban átvett és azóta a földszinten ideiglenesen elhelyezett Todoreszku-Horváth-könyvtár végleges felállítása is, aminek a később kapott Apponyi-gyűjteményét méltányossági okokból meg kellett előznie. A helykérdést a múzeumi levéltárnak már régebben tervezett kiköltöztetésével oldották meg. Ez azonban csak 1926-ban költözött át az Országos Levéltárba. Az Apponyi-gyűjteményt az így megürült levéltári teremben és a mellette levő folyosón helyezték el.

A terem berendezéséről Apponyi Sándor özvegye, *Esterházy Alexandra* grófnő aképpen gondoskodott, hogy a lengyeli kastély könyvtárának berendezését a Széchényi Könyvtárnak ajándékozta. Az átköltöztetést és berendezést nemcsak figyelemmel kísérte, hanem anyagilag támogatta is. Férjének szellemileg is méltó társa volt, aki apai és anyai ágon egyaránt örökölte a tudományok és művészetek szeretetét. Anyai nagyapja M. I. *Tegoborski* orosz birodalmi tanácsos kiváló nemzetgazdász, több jelentős tudományos mű szerzője volt, a grófnő maga a dilettáns színvonalon magasan felülemelkedő festőművész. Tudományszeretetét pecsételte meg 1929. október 29-én kelt alapítványával, mellyel férjétől örökölt vagyonát a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. 1930. október 15-én bekövetkezett halála megakadályozta abban, hogy az Apponyi-gyűjtemény ünnepélyes megnyitását megérhesse.²¹

A könyvtár felállítása esztétikai szempontból megfelelt az Apponyi Sándor adománylevelében kikötött feltételeknek. A termet a kikötéshez híven, zárt szekrények vették körül. Ebben kapott helyet a Hungarica és a lengyeli családi könyvtár. Itt volt Apponyi Sándor íróasztala, amelyen mint a gyűjteményt vezető tisztviselő a könyvtár fel nem dolgozott anyagának tudományos leírását és katalogizálását végeztem. A középén a lengyeli könyvtár-terem nagy asztala állott, ugyanazokkal a dísz tárgyakkal, melyek eredeti helyén ékesítették, a könyvszekrények tetején ugyanazok az Apponyi kezdeményezte lengyeli ásatásokból származó őskori vázák, mint a lengyeli könyvtárteremben, s a szekrények fölött az ősök képei. Ide kerültek a lengyeli könyvtárterem párnázott székei, szőnyege és csillárjai. A Széchényi Könyvtár Apponyi-terme így külsőben is hű mása lett Apponyi Sándor könyvtárszobájának. Az egyetlen változtatás az volt, hogy egy festőállványon helyet kapott Apponyi Sándor arcképe, melyet felesége festett.

A kézikönyvtárt a terem mellett levő folyosón helyezték el, nyílt polcokon. A falakat a polcok fölött a metszetgyűjtemény bekeretezett 145 darabja díszí-

tette, melynek tetszetős elhelyezésében *Varjú* Elemérnek, a történeti osztály igazgatójának tanácsait követtük.

Nem volt egyelőre teljesíthető az adománylevélnek az a kikötése, hogy a metszetek tárlókban helyeztessenek el. Nem annyira azért, mert tárlók nem állottak rendelkezésre, mert ez a kérdés Apponyi özvegyének áldozatkészségéből megoldható lett volna, hanem a helyhiány miatt. A folyosón ugyan lett volna hely a tárlók számára, de más helyiség híján a folyosón kellett elhelyezni a kutatóhelyiséget, mert a régít a könyvtár átszervezése kapcsán az új raktárhelyiség javára fel kellett áldozni. Az egyetlen e célra használható, a Széchényi-terem mellett levő helyiséget 1927 óta a Todoreszku-Horváth-könyvtár foglalta el. Reméljük, hogy a metszeteknek ez a kiállítászerű felállítása a Széchényi Könyvtárnak a Várba költözése után megoldható lesz.

Eleget tettek az alapítólevél másik kikötésének, mely szerint a gyűjtemény könyvei pecséttel nem láthatók el. E helyett a könyvekbe ex librist kellett ragasztani, amelyre a sorszámot rávezették. Apponyi maga idegenkedett az ex libristől és ilyet sohasem készíttetett, érezte, hogy a modern ex libris régi kötetek előzőkén stílustalan anakronizmus. Ezért egy archaizáló ex libris gondolatával foglalkozott, melyen a *Pécz* nemzetségből származó őseinek pecsétjét alarta ábrázolni a következő körirattal: SIGILLUM MAGISTRI THOMAE LIBRIS SUIS ALEXANDER APPONYI JUSSIT.²²

A halála után készítendő ex librisre nézve kikötötte, hogy kis méretű legyen, egyszerű keretben szép betűkkel, és főképp mellőzzön minden figurális díszítést, jól tudva, hogy az ilyen figurális szimbólumok és a különböző jelmondatok általában a giccs és közhely melegágyai. Az ex librisek teljesen az alapító óhaja szerint, egyszerű és izléses formában készültek.

A gyűjtemény felállítása 1929-ben kezdődött — noha a könyvek felszállítása a Nemzeti Múzeum épületébe már 1925 májusában megtörtént²³ — ünnepélyes megnyitása 1930 végén volt.

Ezután kezdődött meg az anyag könyvtári feldolgozása. A Hungarica-anyagnak a nyomtatott Apponyi katalógusban szereplő része a katalógus számait kapta és a felállítás így nem szigorúan időrendi, mert az újabb szerzemények nem illeszkednek be a régi sorozat kronológiájába, hanem folytatólagos számsorral futnak. A gyarapítás a nyomtatott katalógus megjelenése után is folytatódott, s az átvett állag a nyomtatott katalógus 2509 számával szemben 2948 mű. Az első feladat a 439 műre rúgó szaporulat tudományos leírása volt. Ez, bár a legtökéletesebb pontosságra törekedett, a hivatali munka természeténél fogva jellegben különbözött az Apponyi-féle leírásoktól. Csak a címlap leírására, terjedelemre, formátumra, illusztrációk számbavételére, provenienciára és a kötésre szorítkozhatott, a tartalomra csak akkor terjeszkedve ki, ha a magyar vonatkozás a címleírásból nem derült ki világosan.

A metszetgyűjtemény teljesen feldolgozatlanul került a Széchényi Könyvtár birtokába. Erről a kereken ezer darabról először a formátum, a metszet fajtájának (fametszet, rézmetszet, rézkarc, (kőrajz, linóleummetszet), s ha jelezve van, a készítő nevének feltüntetésével cédulakatalógus készült a cím első szavának betűrendjében. Ezt követte a gyakorlati tájékozódáshoz szükséges helyrajzi katalógus felállítás szerinti majd az egyes csoportok szakkatalógusa. A gyűjteményt hat tárgyi csoportra osztottuk: 1. Arcképek; 2. Várak; városok; 3. Történelmi események; 4. Térképek; 5. Műlapok; 6. Vegyesek. A szakkatalógus az arcképeket,

a várak és városok képeit, valamint a térképeket tárgyi betűrendben, a történelmi eseményeket és várostromokat időrendben, a műlapokat a készítő betűrendjében sorolja fel.

A *Rariora et Curiosa*-gyűjtemény Végli Gyulától készített nyomtatott katalógusa lezárt egészet dolgozott fel, itt pótolni való már nem volt. A gyűjteményt a nyomtatott katalógus számszámrendjében állítottuk fel az Apponyi-teremhez tartozó folyosón.

Cédulakatalógus készült a lengyeli családi könyvtár és a segédkönyvtár műveiről is. Ez utóbbi az Apponyi-terem folyosóján a kutatók rendelkezésére állt és 1945-ig különgyűjteményként kezelték.²⁴

A második világháború kitörése után a bombázások és a háborús zavarok veszélyei miatt az Apponyi-gyűjtemény anyagát a Széchényi Könyvtár többi értékes különgyűjteményéhez hasonlóan, ládákba csomagolva biztonságos helyre szállították. A gyűjtemény lényegét alkotó Hungarica- és metszetgyűjtemény felállítására a felszabadulás után került sor a régi helyen és a régi rend szerint. A nem magyar vonatkozású anyagból a *Rariora et Curiosa*-gyűjtemény XV. századi része az ősnymtatványok, a XVI. századi az Antiqua-gyűjteménybe (1–299. sz.) került, a fennmaradó 300–519. sz. tételt külön csoportként kezelik az Antiqua-gyűjtemény végén. A függelékben szereplő hét régi magyar könyvet a Régi Magyar Könyvtárba osztották be. A lengyeli családi könyvtár a régi számozással a Széchényi Könyvtár törzsanyagába került, a segédkönyvtár az Apponyi-folyosón elhelyezett kutatói segédkönyvtárba. A kéziratgyűjteményt a Kézirattár törzsanyagába osztották be. A magyar vonatkozású két gyűjteményt az Apponyi-elvek szerint gyarapítják is. Érdekes megjegyezni, hogy a gyarapításhoz több külföldön élő hazánkfia is hozzájárult adományaival. Így Világ Miklós Londonból több darabot ajándékozott a metszetgyűjteménynek. A folyosó továbbra is kutatóhelyiség funkcióját tölti be.²⁵

Magának az Apponyi-teremnek mai képe nem fedi az adományozó óhaját és esztétikusnak egyáltalán nem mondható. A berendezésből megvannak a könyvszekrények, a minden díszétől megfosztva, csupasznak ható nagy asztal, a szőnyeg, s a két függőlámpa. A beállított katalógusszekrény is erősen zavarja az összbenyomást. Ez a helyszűke okozta kényszer következménye, mert a könyvtárterem egyben munkahelyiség is. Ezt az elhelyezést és berendezést azonban ideiglenesnek tekintik és véglegesen a Széchényi Könyvtárnak a Várba költöztetése után fogják megoldani. Az Apponyi-terem bútorzata lesz az egyetlen, melyet a könyvtár a Nemzeti Múzeum épületéből a maga teljes egészében új otthonába átvisz.²⁶ Mindenesetre öröndetes, hogy a könyvtártermet eredeti alakjában és díszivel, zavaró hozzátételek nélkül rendezik be. Ez nemcsak kegyeleti szempontból fontos, hanem azért is — mert ha egyes tárgyak művészi értéke vitatható is — mint egy darab élő kultúrtörténet, szemléletesen mutatja majd egy magyar főúri könyvtár képét a századforduló idejéből.

Jegyzetek:

1. Dezsényi Béla: *Szervezet, ügyvitel és igazgatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Horthy-korszak elején.* = *Az OSZK Évkönyve* 1967. 124–181. lap (a következőkben Dezsényi). Ferenczné Wendelin Lidia: *Az OSZK olvasószolgálatának története 1920–1944.* = *Az OSZK Évkönyve* 1965–66. 491. l. Évi jelentések az OSZK állapotáról a *Magy. Könyvszle.* 1919 és következő évfolyamaiban.
2. Berlász Jenő: *Az Illésházy-könyvtár.* = *Az OSZK Évkönyve* 1967. 65. l. és 40. jegyzet.

3. Végh Gyula: *A bibliophil.* (Gróf Apponyi Sándor emlékezete. Magyar Bibliophil Társaság 1926. 51–57. l.)
4. *Hungarica.* Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Gyűjtötte és leírta Gr. Apponyi Sándor. I. köt. XV. és XVI. sz. Bp. 1900. II. köt. XVII. és XVIII. sz. Bp. 1902. (Ugyanakkor német nyelven is amatőr kiadásban.) A III. és IV. köt. csak németül: *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften.* Gesammelt und beschrieven von Graf Alexander Apponyi. III. Band. Neue Sammlung I. XV. und XVI. Jahrhundert. IV. Band. Neue Sammlung II. XVII. und XVIII. Jahrhundert. Besorgt von L. Dézsi. München, 1925.) (A következőkben *Hungarica* I–IV.) Az I. köt. előszava.
5. Hóman Bálint: Apponyi Sándor. = *Magy. Könyvszle.* 1924. évf. 1–8. l. Ua.: Apponyi Sándor ravatalánál. Uo. 1925. évf. 1–2. l. Dézsi Lajos: Gróf Apponyi Sándor pályája. Gróf Apponyi Sándor emlékezete. Magyar Bibliophil Társaság. 1926. 11–32. l. Ua.: Gróf Apponyi Sándor emlékezete. Akadémiai Emlébeszések. 1927. Ua.: *Magyar Bibliophil Szemle.* 1924. Sikabonyi Antal: Gróf Apponyi Sándor. Uo. 1925. Vértessy Miklós: Apponyi Sándor. = *Könyvtáros.* 1957.
6. Hegedüs István: Apponyi Balázs latin szoltáros könyve. = *Egyet. Philol. Közl.* 1918.
7. Jambrekovich László: Az Apponyiak nagyapponyi könyvtáráról. = *Magy. Könyvszle.* 1925. 56–67. l.
8. Eckhardt Sándor: Apponyi Rudolf igazi naplója. = *Az ELTE Évkönyve.* Bp. 1957.
9. A Pécz-nemzetség Apponyi-ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzött oklevelei. I. köt. 1241–1526. A II. kötetet, melyben az 1564. évig jutott, már nem fejezhette be.
10. *Isotae Nogarolae Veronensis Opera quae supersunt omnia.* I–II. köt. Budapest–Bécs, 1886.
11. Az életrajzi adatok Dézsi Lajosnak a *Hungarica* katalógus IV. kötetéhez írt előszavából való. Ezek nem egyeznek teljesen más források adataival, de a leghitelesebbnek látszanak.
12. Pécot, Alexandre Emile (1844–1918) 1869–1872-ig francia vicekonzul Temesvárott, segy a magyarországi szerbekről írt könyv szerzője, akkor a román nyelv tanára a páriszi École des langues orientales vivantes-on és egyben James Rothschild könyvtárosa. Dézsi id. előszava és *Larousse du XX. siècle.*
13. *Firmin-Didot*, Ambroise (1790–1876) a neves francia könyvkiadó családból származó klasszika-filológus. Dézsi: Gróf Apponyi Sándor pályája. (Gróf Apponyi Sándor emlékezete. Magyar Bibliophil Társaság 1926.) 19. l. és *Larousse du XX. siècle.*
14. Dézsi: Gróf Apponyi Sándor pályája. 13. l.
15. Levele Hóman Bálinthoz. Idézve Hóman Bálint: Gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára. (Gróf Apponyi Sándor emlékezete. Magyar Bibliophil Társaság, 1926.) 35. l.
16. Az ajándékozási okirat közölve *Magy. Könyvszle.* 1924. 4–5. l. és Gróf Apponyi Sándor emlékezete. = Magyar Bibliophil Társaság. 1926. 37–38. l. A törvénycikk szövege uo. 39–43. l.
17. *Rariora et Curiosa* gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből. Közli Végh Gyula. Bp., 1925. A M. N. Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke. A műből illusztrált bibliofil kiadás is készült. Vö. még Végh Gyula: *Rariora et Curiosa.* = *Magy. Bibliophil Szle.* 1925. 14–18. l.
18. Fényképe közölve Gróf Apponyi Sándor emlékezete. Magyar Bibliophil Társaság. 1926. a 44. l. utáni melléklet.
19. Végh Gyula: A bibliofil. (Gróf Apponyi Sándor emlékezete. Magyar Bibliophil Társaság, 1926.) 56. l.
20. Dezsényi 150–156. l. Tombor Tibor: Az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezésével és berendezésével kapcsolatos tervek és munkálatok az első világháború után (1920–1929). = *Az OSZK Évkönyve* 1967. 182–226. l.
21. Hóman Bálint: Gróf Apponyi Sándorné ravatalánál. = *Magy. Könyvszle.* 1930. 1–2. l. Tóth László: Apponyi Sándorné. Uo. 151–153. l. Az Apponyi Sándor alapítvány alapítólevelének szövege uo. 155–159. l.
22. Végh Gyula: *A bibliophil.* (Gróf Apponyi Sándor emlékezete. Magyar Bibliophil Társaság, 1926.) 56–57. l.
23. A *Bibliotheca Apponyiana* a M. Nemzeti Múzeumban. = *Magy. Könyvszle.* 1925. 192. l.
24. Jelentés az OSZK 1930. évi állapotáról. = *Magy. Könyvszle.* 1931. Az 1930-ban megkezdett kéziratos cédula és szakkatalógusok az Apponyi-gyűjteményben találhatók.
25. Soltész Zoltánné és Fazakas József szíves közlései.
26. Tombor Tibor: A Nemzeti Könyvtár különgyűjteményei és kiállítási termei budavári új épületében. = *Az OSZK Évkönyve* 1967. 102. l.

Die Apponyi—Sammlung der Nationalbibliothek Széchényi

J. KÁDÁR-PUKÁNSZKY

Graf Sándor Apponyi (1843–1925) erwarb sich als Sammler und Bibliograph einen Weltruhm. Er war zwar ein leidenschaftlicher Bibliophile, seine Sammlertätigkeit richtete sich aber nach dem Inhalt der Objekte. Seinen Sammelkreis beschränkte er auf die Träger eines von ihm geprägten Begriffs, den, bzw. die danach aufgestellte Sammlung wir nach ihm „Apponyiana“ nennen. Sie umfaßt die fremdsprachigen und im Ausland erschienenen Werke ungarischer Schriftsteller, sowie die auf Ungarn bezüglichen Werke ausländischer Autoren bis 1720. Er sammelte die Bücher nicht nur mit einem großen materiellen Aufwand, sondern beschrieb sie auch in einem vierbändigen „catalogue raisonné“, der auch in deutscher Sprache veröffentlicht wurde (Hungarica. Ungarn betreffende im Ausland gedruckte Bücher und Flugschriften. I–IV. München 1903–1925). Er vermachte seine Bibliothek noch zu seinen Lebzeiten der Nation. Sie wurde nach seinem Tod in der Széchényi-Nationalbibliothek als die „Bibliotheca Hungarica Apponyiana“ so aufgestellt, wie sie in seinem Lengyeller Schloß stand. Die Bibliothek enthält außer der Hungarica-Sammlung auch eine graphische-Sammlung von 1000 Blättern, die ein besonders reiches Material über die Türkenkriege des 16–17. Jahrhunderts und über die Burgbelagerungen aufweist. Daran schließen sich die nicht auf Ungarn bezüglichen „Rariora et Curiosa“ (ihr Katalog wurde von Gyula Végh 1925 herausgegeben), die viele Inkunabeln, Aldinen, Elzeviriana, Produkte der Offizinen eines Froben und Plantin und viele Erstausgaben enthält. Auch eine ca. 5000-bändige Hilfsbibliothek und die Lengyeller Familienbibliothek mit vielen ausländischen Geschichtswerken, Memoiren, reich illustrierten kunsthistorischen Büchern, schönen, alten Ausgaben der Klassiker kamen in die ungarische Nationalbibliothek. Den einzelnen Stücken der Sammlung verleihen ihre Provenienzen, Randbemerkungen namhafter Persönlichkeiten, Exlibris-Zeichen berühmter Bibliotheken und die gleichzeitigen, oder die von den besten ungarischen und ausländischen Meistern verfertigten modernen Einbände einen besonderen Wert.